

Máriás József

Az első ötven év; egy értékes könyv emlékezete

Ruzsa Jenő: A Kanadai Magyarság Története

1940-ben, Torontóban, Koynok Kálmán „modernül felszerelt nyomdávalalata” adta ki Ruzsa Jenő evangélikus lelkész által írott, *A Kanadai Magyarság Története* című könyvet.

Milyen gondolatok, szándékok vezérelhették a szerzőt a Kárpát-medencéből addig két hullámban kiérkező, Kanadában az új, jobb élet reményében letelepedő magyarság élettörténetének megírásában? – tesszük fel magunknak a kérdést. Nem szükséges találgatásba bocsátkoznunk, a kötet Zárszávéában a szerző maga ad választ kérdésünkre: „Megíratott aggódó szeretettel elsősorban a kanadai magyarság okulására avval a reménykedéssel, hogy ezzel a munkával is elősegíthetem a kanadai magyarság egymással való megismertetését, az egy táborba hozatalának nagy fontosságát, nemzeti öntudata növelését, az egymásra utaltságunk felismerését; de főképpen azért, hogy ne vesszen el érdemes, félszázados kanadai múltunk az utókor számára. Megíratott azért, hogy a múlt nehéz küzdelmei és eredményei erőt adjanak a további küzdelmekhez. (...) Megíratott, hogy az újabban bevándorolt honfitársak és a már itt született leszármazottak ismerjék meg az elődök s apáik érdemes történelmét, hogy bátran vallhassák meg magyarságukat. Megíratott, hogy ismerjék történelmünket az óhazai testvéreink is. Tudják meg azt, hogy milyen áldozatokkal kell számoljon az, aki új hazát választ magának az édes szülőháza helyett...” A mögöttük maradt küzdelmes esztendőök summázataként vonja le a következtetést: „Büszkék lehetünk kanadai múltunkra, mert a legnehezebb építő munkából becsülettel kivette részét népünk. De méltók csak úgy maradhatunk múltunkhoz – ha jelenünkkel s majd jövőnkkel is bizonyosságot tudunk tenni arról, hogy megmaradhatunk dolgozó, lovas, törvénytisztelő, becsületünkre féltékenyen vigyázó, befogadó hazánkat mindenben segítő, az elhagyott hazát szeretve tisztelő jó magyarnak.”

A szándék és a megvalósulás – a szerző által „a pioneer munká”-nak nevezett kötet – között feszülő szívárványív sokszínűsége jegyében tárul elénk az a világ, amelyről Ruzsa Jenő tudósítja kortársait és az utókort. A kötet fél évszázad eseményeit kívánja elénk tárni, azt az utat, amelyben az 1886-tól az első világháború kitöréséig, illetve a húszas-harmincas években Kanadába a jobb élet reményében érkező és ott letelepedő magyar bevándorlók több tízezres tömegei tettek meg. Azt az utat, melynek eredője/indítéka/oka – Ady Endre szavaival: „Menekül az inség / Szökve, bukdácsolva” – a hazai földműves társadalom nyomora, kiútta-

lansága, az a remény, hogy a kanadai „ingyenföld” terméséből kisajtol, megta-
karított pénzzel hazatérhet, megalapozhatja életét. De az 1886-ban s az azt kö-
vető években főleg Zemplén, Abaúj, Borsod, Szepes, Gömör, Ung megyéből útra
kelt mintegy nyolcezer pioneer telepes, s az őket követők többsége ott maradt, az
anyanemzet testéből kiszakadva építette, formálta küzdelmes életét. Az ő sorsuk,
egyéni és közösségi küzdelmük, boldogulásuk vagy kudarcaik, önszerveződésük
odisszeája lett e könyv tárgya.

Joggal mondhatjuk, hogy valóban úttörő munka, hisz öelötte csupán két amú
kínált betekintést a Kanadába kivándorolt magyar közösségekről: a Whitewood-
ban megtelepedett Szatmári János (1869–1947) 1902-ben írott, *A Préri éneke* című,
közel háromezer soros epikus költeménye, valamint Paizs Ödön újságíró *Magya-
rok Kanadában* (Budapest, 1928) című kötete. Szatmári János a Saskatchewan
zord éghajlatú északi tájaira érkező, 1885–86-ban oda érkezett első telepesek
küzdelmes életéről, embert próbáló munkájáról nyújt részletes leírást. „A hagyó-
mányos 12-szótagos, páros rímelésű formában írott életrajzi eposzában korrajzot
festett a saját és a telepesek mindennapi életéről a gyeptörés, a kézi munkával vég-
zett mezőgazdasági termelés, aratás, cséplés, betakarítás, a piacozás, a természeti
kiszolgáltatottság lelket-izmot igénybe vevő viszontagságairól – olvashatjuk Mis-
ka János *Magyar irodalom Kanadában* című monográfiájában. Paizs Ödönnek a
negyed századdal később megjelentetett könyve általánosabb ölelésű és igényű
áttekintés. Mindkettő hasznos forrásmunka volt a későbbi kutatók számára.

Ruzsa Jenő könyve általános igényű, nem egy vidék, hanem a szétszórátás világ-
tájakat bejárva nyújt freskóigényű képet a kanadai magyarság történetének – nyu-
godtan nevezhetjük: hőskoráról. Elutazik mindazon vidékekre, tartományokra,
ahol tömegesen leltek új otthonra a menetrendszerűen közlekedő gőzhajók re-
ménykedő, új s újabb, jobb életre áhító magyar utasai. A területi és időrendi
tagolású kötet, mai értelmezésben az oknyomozó, tényfeltáró újságírás módszerét
követi, amelyben egyaránt helye van a dokumentumokra alapozott megjelenítési
módnak és az oral history-ra támaszkodó, egyéni elbeszélésekre épülő bemuta-
tásnak. Ruzsa Jenő könyvében a tudomány egzakt nyelvét és igényét a közösség és
az önmegvalósításukat kereső egyének sorsa és küzdelme iránti empátia, a nem-
zeti identitásörzésre való buzdítás és féltés érzelmi, spirituális ráhatás szándéka
hatja át, teszi annak minden sorát emberközeli, életessé. Gondot fordít arra,
hogy egy-egy vidék, helység leírásakor utaljon annak gazdaság-földrajzi helyzeté-
re, munkavállalási lehetőségeire. Szemünk előtt, képzeletünk képernyőjére kive-
títődve elevenedik meg, bontakozik ki a folyamat: amint a szerző – a szétszéledt
nyáját kisközösséggé egybeterelő evangélikus lelkész – egy újabb dimenzióba lép
át, soraival, kötetével a nemzeti közösség pásztoraként szeretné őrizni az anyaor-
szágból hozott lelki és morális értékeket őrző magyarokat, hitet tenni arról, hogy

nyelvükben és kultúrájukban csak akkor maradhatnak meg, ha valóban közösséggé válnak. Vállalja a hosszú utazásokat, fölkeresi az adatközlő hiteles személyeket, megszámlálhatatlan életpéldával – vendégszövegek, portrék, pályaképek, önéletrajzok beiktatásával – érzékelteti az önmegvalósítás, értékörzés lehetőségeit, útjait. A „felfedező útra” vállalkozó szerző az információszerzés és -gyűjtés folyamatában bizonyára nem mindenütt talált elegendő forrásmunkát, interjúalanyt, ami a kötet egy-egy fejezetének terjedelmi egyenetlenségeihez vezetett, ám ez semmit sem von le fáradozásainak, a felvállalt történetírói szerep teljesítéséből. A kötet lapjain mindvégig ott érezzük azt a kettős kötődést, amit jellegként tűz a kötet elé: „Tiszteld, szeresd, segítsd új hazádat! De ne feledd, ne vesd meg, nagyon szeresd a régit, az édest, a szülőhazát, mert ha nem... becstelenné és értéktelenné válsz mindkettő előtt!”

A kötet lapjain a mai olvasó sem tudja közömbösen, a kívülálló szemével követni az eseményeket, az első kapavágástól a telepek – Békevár, Eszterházy, Kaposvár... – létrehozásáig, azt az igyekezetet, amely az otthonteremtést követően templomot, iskolát, közösségi házat épít, érdekvédelmi szervezetet hoz létre, megteremtve a kis közösségeket egybetartó kohéziós erő életető forrásait.

Budai Parmenius István egy új világ felfedezésének szándékával kívánt 1585-ben a sir Hamphrey Gilbert vezette angol expedíciós hajóraj krónikása lenni. Az erdélyi Bölöni Farkas Sándor a XIX. század első harmadában kel útra megismerni Amerika demokratikus világát, számba venni mindazt, amit az Újvilág kínál követendő példának kortársai elé. Száz év múltán Ruzsa Jenő is ilyen utazásra vállalkozik: ő nem a felfedező izgalmával, nem a külső szemlélő rácsodálkozásával, hanem úgymond belülről, a maga élettapasztalatát is beleszöve, a számbavétel szándékával, a számadó juhász konokságával és felelősségérzetével válik a fél évszázadnyi idő krónikásává.

Őt követve jutunk el mi is Nyugat-Kanada, a megtelepedés főcsoportjában található Alberta és Manitoba tartományba, térünk vissza időben és térben Saskatchewanba, jutunk el a Maritime-tartományokba, valamint a magyarok által akkor és manapság is nagy tömegben lakott Ontario és Quebec tartományokba. Nemcsak a nagy városokban – a kanadai magyarság mai életét valamelyest ismerők számára is ismerősként csengő Calgaryban, Edmontonban, Vancouverben, Winnipegben, Torontóban, Hamiltonban, Niagara Falls-on, Wellandon, Windsorban, Montrealban... – létrejött közösségeket tárja az olvasó elé, hanem a sok-sok kisebb településeken, a csak pár magyar családot befogadó vidéki helységek magyarjairól is említést tesz. Hihetetlen szorgalommal jegyzi a nevek ezreit, jelezve a szétszóratás koordinátáin feszülő szálakat. A kötet gazdag képanyaga felbecsülhetetlen dokumentáris értéket ad kötetének. A személyek arcáról hit, elszántság, önbizalom és remény olvasható le. Az általuk létrehozott tárgyi/épi-

tészeti értékek, a cselekvési teret és -keretet nyújtó közösségi kezdeményeződésekről tanúskodó fotók száza a kivándorolt magyarságban mindvégig jelen levő cselekvő- és alkotóképesség szimbólumai, szemléletes tanúságtevői.

A megismerés, a példaértékek felmutatása, az önszerveződés folyamatában a történelmi magyar egyházak töltik be a meghatározó szerepet. Érthető, hogy a könyv szerkezetében, felépítésében is az egyházi kibontakozás folyamatának megidézése a főszerep. A különböző felekezetek missziós munkája hozza létre az első egyházközségeket; a római katolikus, református, evangélikus, baptista lelkészek áldásos munkája megtermi gyümölcsét. A templom nem csupán a hitélet, a felekezeti összetartozás szimbóluma és szakrális tere/hajléka. „Az új országban, hol a templom és az istentisztelet fenntartása a hívek gondja, a gazdasági és lelki élet egymásra kölcsönhatással van s azt egyik másikat erősíti és segíti.” A templom válik a közösségi élet világító tornyává, jelezve az ezeresztendőskereszténység hazulról hozott szellemi/spirituális légkörében nevelt magyarság biztos tájékozódó pontját, egybetartó és megtartó erejét, mely maga köré gyűjti, keble melegében féltő gondoskodással őrzi azokat, akik azt megépitik, akik azt lelki otthonuknak tekintik. A közáldozattal létrejött, az otthonról hozott felekezeti hovatartozást idéző templomaik a hitet, reményt és szeretetet sugárzó központokká válnak, jelezve a társadalomnak a magyar élet kibontakozását, példázva azt a folyton buzgó és éltető forrást, amelyet az első nemzedék és utódaik számára is meghatározó erővel bír. „A kanadai magyar egyházak a kanadai magyar élet fenntartói, védő várai. (...) A szorosan vett egyházi munka mellett, magyar iskolákat tart fenn, ápolja és fejleszti a magyar kultúrát, építi a kapcsolatokat fogadott hazánk és a magyarság között. Féltékenyen őrökdi a magyar haza és magyarságunk jó hírneve fölött. Igyekszik jó irányban befolyásolni az itteni illetékes köröket szülőhazánk és magyar honfitársaink javára.”

A közösségé válást elősegítő, célként felvállaló civil szerveződések előbb a nyugati – Alberta, British Columbia és Manitoba –, később a keleti – Ontario, Quebec – tartományok városaiba történt tömeges kirajzást, letelepedést követően jöttek létre a különböző egyletek, klubok, körök, társulatok, szövetségek. Ezek körében már tudatosabban törekednek a nemzeti hagyományok őrzésére, a nemzeti identitás ápolására. Megszervezésük, létrejöttük már a letelepedett, meghonosodott magyar közösségek magasabb fokú, diverszifikáltabb igényét jelzik – az általánosabb hatósugarúaktól a rétegszerveződésekig. Néhány példa ennek szemléltetésére: Wellandi Magyar Önképzőkör (1921), Kanadai Magyar Közművelődési Egylet (Regina, 1922), Hungaria Társadalmi Egyesület (Montreal, 1926), Windsor és Környéke Magyar Egylet (1928), Oshawai Magyar Kultúr Klub (1928), Lelethbridgei Magyar Műkedvelő Egylet (1929), Winnipegi Magyar Társaskör (1929), Calgary Magyar Egylet (1932), Ady Endre Magyar Egylet (Saskatoon, 1934), Torontoi Füg-

getlen Egységes Magyar Egylet (1938)... Ezekkel párhuzamosan alakulnak kisközösségi csoportok, egyházi vagy politikai jellegű szerveződések: Magyar Liberális Klub (Winnipeg, 1908), Magyar Sportklub (Winnipeg, 1927), Bethlen Kata Nőegyesület (Montreal, 1928), Magyar Asszonyok Egyesülete (Sudbury, 1937)...

A kötet szerzője a Kanadai Magyar Egyesületek általános áttekintésekor az alábbiakban jelöli meg azok tevékenységi programját, célját: „...azért alakultak meg, hogy legyen a magyarságnak egy állandó találkozó helye, ahol fejleszthetik kultúrájukat, kicserélhetik gondolataikat, megtárgyalhatják ügyes-bajos dolgaikat és ráérő idejükben szórakozhatnak. (...) Tiszteletben tartva az új haza törvényeit magyar nemzeti alapon állottak. (...) Magyar iskolákat szerveztek, hogy a magyar gyermekek anyanyelvük ismeretében megmaradhassanak, azt gyakorolhassák, az óhaza történelmét, népszokásait, dalait, hazafias költeményeit megtanulhassák s így fejlődjenek magyar érzésben is. Könyvtárakat létesítettek, hogy tagságuk és általában a telepük magyarságának minden kultúrigényét kielégíthessék.” Ugyane célú szolgálták a Magyar Házak létrehozott, a harmincas évek második felében, Montrealban (1930), Hamiltonban (1938), Torontóban (1939), Calgaryban (1940). E folyamat a későbbi években teljeseedett ki, jött létre az a hálózat, amely még ma is működik.

Az I. világháború után megpezdült közösségi életben csakhamar felmerült egy egységes, nemzeti alapon szerveződő, Kanada magyarok lakta vidékeit egyaránt felölelő szervezet megalakításának gondolata. Az 1927-ben Reginába összehívott küldöttek „Kanadai Magyar Bevándorlók és Telepesek Egyesülete néven gondolták azt megszervezni”, amely egy év múltán Kanadai Magyar Szövetség néven jön létre, azonban rövid életűnek bizonyult. Jó évtized múltán ugyane céllal – az összefogás, az egységes fellépés jegyében – bontott zászlót Torontóban a Kanadai Magyar Nemzeti Szövetség. Ruzsa Jenő fájdalommal állapítja meg, hogy „az idő nem volt alkalmas arra, hogy a már sokszor csalódott tömegeket egy táborba lehetett volna tömöríteni, mert arra a nehéz munkaviszonyok miatt nem volt predesztinálva az elkeseredett magyarság. Rövid időn belül működését megszüntette.”

Az önszerveződés harmadik vonulatát az emberi szolidaritás közösségi alapon szervezett hálózatának megteremtése célozta. A kezdeti években létrejött temetkezési segélyezési egyesületek csírájából nőttek ki az általánosabb célokat felölelő szerveződések: a Winnipegi Első Magyar Betegsegélyző Egylet (1904), Hamiltoni Első Magyar Munkás Betegsegélyző Egylet (1907), a winniepegi Szent István Római Katolikus Betegsegélyző Egylet (1910), a Brantfordi Magyar Betegsegélyző Egylet (1913), valamint annak hamiltoni, wellandi, torontói... osztályai, a Montreali Első Magyar Zsidók Segélyező Egyesülete (1939)... Javukra irándó, hogy a segélyezéseken túlmenően kultúra- és identitásörző szerepet is betöltöttek.

A kötet második része összegző szándékkal mutatja be a kanadai magyar kép-

viseleteket, a kanadai magyar egyházakat, a magyar baptista vallási közösségeket és a magyar evangélikus egyházi szervezkedéseket, a kanadai magyar iskolákat és egyesületeket, a magyar sajtót, a magyar intézményeket, az óhazával és az egyesült államokbeli magyar szervezetekkel tartott kapcsolatok szálait, csatornáit.

A kanadai magyar zene- és képzőművészek kiválóságainak, a magyar sport- és műkedvelő színművészeti élet ismertetését a magyar nyelvű irodalom rövid bemutatása követi, a költészetet helyezve előtérbe. Az általa összeállított szubjektív antológia elé, mintegy értékelésképpen írja: „Akármilyen kezdetlegesen és szabálytalanok is azok verstanilag, magyar szempontból értékesek, mert a hazaszeretet, a szülőföld és minden, ami azzal együtt értendő – utáni határtalan vágyódás és szeretet az, ami megteremtette azokat.” A mai olvasó számára minden, legyen bár alkalmi ihletésű vagy szubjektív érzéseket hordozó költemény, megannyi híradás az első évtizedekben meghonosodott magyarság érzésvilágáról, lelki állapotról, gyökértelenségéről, megkapaszkodásáról... az új földben. Kovácsy Kálmán ref. lelkész és Hordósy Iván Békevár létrejöttének 25. jubileumát köszönti, fejet hajt az első telepések otthonteremtő munkája előtt. Karnay K. István, Gönczy Mihály, Berta Lajos a lelki élet, a magyar árvaság ihlette verseiben, a honvágy, a sors előtti megadás, meghajlás érzését szedi rokonszenvet, együttérzést kiváltó sorokba. Csók Ernő sorait is a honvágy szaggató fájdalom hatja át, s benne a hazatérés örök álma, reménye: „Szegény hazátlan, földönfutó népem... / Ahol csak ember él a föld kerekészen, / Te mindenütt ott vagy; Élsz, Küzdesz és Remélsz / Mindig abban bízol, ...Egyszer csak haza mész. / Igen; Haza megyünk, ...Lehet nem sokára... / Ha majd a régi lesz, kis hazánk határa. / Istenem adjad, hogy sokáig ne várjunk, / Váljon valóra már, rég óhajtott álmunk...” A megcsonkított Haza fölötti fájdalom cseng ki Asztalos József és a rejtelmes nevű Aszur, a hit és a szerelem hangja Izsák Gyula költeményéből...

Végezetül joggal vetődik fel az olvasó kíváncsisága: ki is volt az a személyiség, aki e könyvet megírta, a kezünkbe adta? A számunkra hozzáférhető irodalomban kevés utalást találunk rá, emiatt arra kell hagyatkoznunk, hogy a kötetben önmagáról írott sorok segítségével próbáljuk megrajzolni portréját. Íme az indulás: „Az 1928-as esztendő vége felé érkezett Kanadába az ároni családból származó Ruzsa Jenő lelkész, aki a teológiai tanulmányait a waterlooi teológián végezte, de ugyanazon idő alatt missziós munkát végzett Kitchenerben, Hamiltonban, Wellandon és Torontóban s így átvette a windsori lelkésznek az örökét Torontóban...” Ő volt az első magyar teológus, aki „a kanadai evangélikus teológián az Egyesült Evangélikus Egyház ösztöndíjával végezte el tanulmányait”. 1933-ban szentelték pappá. „Ez volt az első magyar papszentelés magyar templomban Kanada földjén.” Feltehetően ahhoz a papi családhoz tartozott, melynek tagjai – „Ruzsa István evangélikus lelkész, az amerikai magyar lelkészi kar nesz-

tora, néhai Ruzsa László clevelandi lelkész” – 1932-ben részt vettek Windsorban az első magyar evangélikus templom szentelésén. 1933-ban „az általa szervezett torontoi gyülekezet választotta meg lelkészének”, családjával együtt Torontoba költözött. Ő szerkesztette az Evangélikus Élet és az Evangélikus Otthon című, a missziós munka és a közösségépítés eszközeiként jelentős szerepet betöltött evangélikus lapokat. A kötetben látható, 1940-ben készült családi fotó jelzi, hogy öt gyermek édesapja volt, akinek nemegyszer kellett szembe néznie az egyre súlyosbodó anyagi gondokkal.

Ruzsa Jenő könyve megkerülhetetlen alapmű – az első ötven év adatgazdag krónikája – lett mindazon kutatók számára, akik a későbbiekben tudományos alapos-sággal és felkészültséggel tanulmányozták a kanadai magyar közösség történetét. Az Előszót író dr. Winter Károly rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, kanadai magyar főkonzul szavait ma is időt állónak, értékelését érvényesnek fogadjuk el: „Odaadó lelkes munkájáért, amellyel a mű összeállításán fáradozott, elismerésemet ezúton is kifejezem s remélem, hogy az olvasók – magyarok és kanadaiak egyaránt – e könyvet azzal a szeretettel és elismeréssel fogadják, amelyet fáradságot nem ismerő, értékes teljesítményéért bizonyára megérdemel.”

A kötet megjelenése óta eltelt 75 esztendő alatt sokat változott, színesedett, gazdagodott a kanadai magyar közösség élete. A nemzettestből kiszakadt, immár a harmadik, negyedik nemzedék integrálódott a kanadai társadalomba, szorgos, becsületes munkájával megbecsülést és elismerést aratva éli a maga életét. A Kanadát szülőföldjeként tisztelik s az oda jobban bevándorlók számára is fontos megismerni eleik, az úttörők életét, beépítve azt a kettős identitás tudatvilágába. Ehhez nyújt segítséget néhai Ruzsa Jenő kötete. Sorainkkal az ő emléke szerint kívántunk tisztelni, fejet hajtani, könyvéért köszönetet mondani, az utókor hálás elismerésének hangot adni.

(Első kiadás: Toronto, Kanada, 1940)

Tusnády László

A babér titka

Madarász Imre: Klasszikus kapcsolatok. Összehasonlító italianisztika

Umberto Eco *Foucault-inga* című regényének a végkövetkeztetése az, hogy nincs titok. Ezt élük meg a szereplők, és ezzel a híres szerző csak bizonyos emberek útvesztését, vergődését, tévedését mutatja meg, és senki elől sem zárja el azt a lehetőséget, hogy önmagában, a környező világban, akár az egész mindenségben keresse mindazt, ami rejtély, ami által gazdagabb lehet egész élete.

Mindezt azért mondok el, mert Madarász Imre legújabb könyve újra és újra meggyőz arról, hogy kiváló italianistánk titok-látó ember, mégpedig oly módon, hogy nem önösen, nem magányosan örül a meglátott titoknak, hanem a felfedezés, a látás örömét úgy osztja meg velünk, hogy az saját szellemi kincsünk is lesz. A titokfejtés boldog élménye marad meg bennünk.

Mindezt oly korban teszi, amelyben jobbára a tudományos „anyag”, a „róla való beszéd - közlés” egy szűk szakmai közösség zsargonját ismeri, és csakis azt fogadja el. Tisztelet a kivételnek! Épp ez a körülmény teszi oly izgalmassá, rendkívülivé Madarász Imre tudósi és művészi munkáját. Tudományos igénnyel szólal meg, de a témához illő, ihletett nyelven. Hitem szerint ez felel meg annak a küldetésnek, amely a szerző egész pályáját jellemzi.

Előszavában megnevezi azt, ami a számára „különösen kedves és becses”: az egyéniség és a kötődés, vagyis az, ami kapcsolatot teremt. Bátran hirdeti, hogy „a komparatiztika fogalmát a megszokottnál jóval tágabban, attól sokban eltérően” értelmezi. Szerves építkezés boldog jeleit mutatják egymást követő művei. Saját maga is hivatkozik az egy évvel korábban megjelent könyvére. Valamilyen hasonló elvet – a mostanival rokoníthatót az is mutatott. A „Két máglya. Savonarola és Giordano Bruno” a szerző hite szerint „összehasonlító mártírológia volt”. A szellemi holtágban tengődők, az állóvízi lények szerint ilyen „műfaj” nincs. Nyitott szemmel és tiszta lélekkel kell elolvasni ezt a könyvet, így kell szellemi mérlegre tenni a tényeket és állításokat, és hamar kiderül, hogy a tagadóknak nincs igazuk.

Madarász Imre harmincadik könyve kerül most az olvasó kezébe. Lehetne túlnódni a dantei számok rejtelsein. Ehelyett beérem azzal, hogy az első „színre lépőket” nevezem meg: Dante Alighieri, Jacopone da Todi és VIII. Bonifác pápa. A szimoniákus pápa mindkét irodalmi nagyság életét alaposan megkeserítette. Ám Dante is és Todi is az igaz és tiszta keresztényi tanítás szellemiségében fordul szembe azzal, aki csalással, álsággal szerezte meg Szent Péter trónját. A bitorló-

nak félelmes katonasága volt: ellenfeleire zúdult – következetesen keresztényekre. Danténak „csak” tolla volt, mégis ő győzött. VIII. Bonifác pápát már a pokolban várja megfelelő helye. Fejjel lefelé kell majd ott szenvednie, mert éppen azt a hatalmas közösséget forgatta fel, amelyet neki kellett volna kormányoznia, a szeretet tanítása szerint irányítania. Remek Madarász Imre párhuzama: Dosztojevszkij „nagy inkvizítort” idézi fel, és így jut el Dario Fohoz és annak a legújabb regényéhez. Ezzel máris megadja az egész könyv szellemi ívét, hiszen olvasás során egy háromnegyed évezredes utat teszünk meg. Mily jó ezt így magunk előtt látni Dante születésének a 750. évfordulóján!

Madarász Imre nem csupán a Dante-irodalom ide kapcsolódó seregszemléjét tárja elénk, hanem a VIII. Bonifác viselt dolgairól szóló írások gazdag gyűjteménye is előttünk áll. Az ember meghajtja a fejét az ily alapos tudósi munka előtt, és még inkább csodálja azt a könnyedséget, ahogyan ezt a bonyolult kérdést elénk tárja a szerző. Hiszen ez a pápa az egoizmusnak olyan megszállottja volt, amely homlok-egyenest ellentétje a miszticizmusnak. A középkor kiválóságai gyakorta a névtelenségbe húzódtak, és nem csupán a keresztény gondolkodásban volt így, hiszen az iszlám misztikának is voltak kiváló gondolkodói, művészei. Ahogy az „ego” (én) és az egoizmus összefügg, ugyanúgy az arab „ana” (én) és az „ananiyyat” is az „önösséggel” azonos. Mindezt azért jegyzem itt meg, mert így még döbbenetesebb, hogy farkas erőszakolta magát a bárányok élére. Az egyház viszont Krisztus élő teste, és ez a hit mozgatta Dante tollát. Ily alapon, a saját hitéről vallva mondja Szent Péternek:

„ché tu entrasti povero e digiuno
in campo, a seminar la buona pianta,
che fu già vite e ora è fatta pruno.”

„Szegényen, éhen vágtál az utadnak,
hogy jó növényt ültess el a mezőre,
szőlő volt, ám ma rossz tüskét mutat csak.”

(Paradicsom, XXIV. 109-111)

A hit legnagyobb vallomásában az egyház romlása van jelen. Majd a harmincadik ének legvégén Simon mágus neve mellett „alagnai” megnevezéssel említi a költő utoljára az „Isteni Színjáték”-ban VIII. Bonifác pápát. Félelmes ellentéte ő a dantei megtisztulásnak. Oly korban garázdálkodott, amelyben a misztikus számára az isteni lét fontosabb volt, mint az anyagi világ. A gőgnek az elutasítása még török közmondásban is jelen van, és feltehetően ennek a kornak a gondolkodását őrzi: „Ben demek şeytan demek” (Ént mondani sátánt mondani). Ha ezt elfogadjuk, nem az egyéniség igazi értékeit tagadjuk meg, hanem belátjuk, hogy „vigyázó szemünket” a nagy egészre kellene fordítani, mert különben ez a magunk képzelte, kicsiny teljességünk szétpukkan, mint a buborék. Az igazi teljesség helyett „éneklő máglya” lesz.

A fentiek miatt oly rendkívüli Dante, Todi és ellenpontjuk megjelenése. Mintha egy későbbi kor ember tragédiájának az előképei lennének. A hasonlóságok rendjében joggal említi Madarász Imre VI. Sándor pápát. Ám ő már „sinen volt”. VIII. Bonifác korát megelőzve készítette elő az útját, de ha elhalkult a világ zaja, ez a kései utód már nem lehetett oly biztos a dolgában, mert Savonarola máglyájának a fénye felizzott előtte a bűn legsötétebb éjszakáján is. Későbbi korból tévedt oda az egyik és a másik személyiség is? VI. Sándor pápa rossz híre nagyobb bűnös elődjénél. VIII. Bonifác viszont saját korának volt végtelenül kirívó jelensége. Madarász Imre gondolatait követve bizvást vélhetjük, hogy az erő és ellenerő elve jelen volt a Trecentóban és a Cinquecentóban is.

Ha mindezen tűnődünk, be tudunk kapcsolódni Madarász Imre összegező levezetéseibe is. Winckelmann halála és a gyilkos keserves bűnhődése (kerékbe törése) a felvilágosodás korára esik. A középkor dantei fénylátomása és a három veszekedett vadállat világdúlása is azonos időben volt. Az adott korban megjelenő jót az ellene szegülő erők nem tagadhatják, hanem ellenkezőleg: épp a nagyságát mutatják meg, mert nem a rossz, a meghasonlást szolgáló hatalmak eszközeivel tudta építeni a jövőt.

VIII. Bonifácot Dante egyedüli módon örökítette meg a „*Pokol*”-ban, hiszen még a földön élt, de bűnhődésére már alaposan rászolgált. Pápai hatalmát használta fel arra, hogy önmagát istenítse, Madarász Imre huszonhat évvel ezelőtt részletesen írt Eötvösről, és nagy gondolkodónk, írónk művészete elkíséri munkássága során. Ezért jegyzem meg Eötvös egyik ide kívánczó gondolatát. Eszerint ha majd egy ateista „rend” tör a hatalomra, akkor a zsarnok képe lesz az iskolákban, közintézményekben a kereszt helyén. Azóta ezt több ateista hatalom is megcselekedte. Vigaszul legyen itt az a tény, hogy nemcsak a rossz hatalma ilyen időtlen. Roman Jakobson szerint a középkor után nyelvészeti téren igazán újat a huszadik század hozott. Madarász Imre már a fejezet elején a végkifejletet előlegezi, Heinét idézve. Dante tercínái úgy kattannak rá az emberre, hogy abból az „éneklő pokol”-ból nincs megváltás.

Lényegesen későbbi kor túl bonyolult kérdését veti fel a „Babérok maradéka. Giambattista Marino a századok rostáján” című fejezet. A hallatlanul termékeny költő terjedelmes eposza, az „*Adone*” 40.984 sorával lengőteher az irodalmat kedvelők feje fölött, mert saját korában páratlan lelkesedés követte, de a metafora túlhajtásával a későbbi korok embere vajmi keveset tud kezdeni. Madarász Imre ötletesen mutat rá arra, hogy a látszat ellenére az igazi érték nem az óriási és nehezen mozdítható eposztömbben van, hanem a kicsi részletekben.

Már utaltam Winckelmann halálára (Gyilkosság Triesztben. Winckelmann halála: sors és véletlen). 1768. június 8-án oly világraszóló botrány történt Triesztben, mely kapcsán a találgatások – az oknyomozók iparkodása miatt - nem

ismernek határt. Az „okok” tarka tömkelegét tárja elénk Madarász Imre. Ezek épp a sokféleségükkel válnak bizonytalanokká. Így tárul ki előttünk a titkok kapuja, a véletlen nyugtalanító, sejtelmes birodalma.

A „szabadság, testvériség és függetlenség” szent jelszavát hirdető kor meglepő jelensége a „cicisbeismo”. Erről szól a következő fejezet: „Szerelemszolgaság: A 'cicisbeismo' és az olasz felvilágosodás”. Ez a jelenség a látszat és a lényeg – az igazi valóság között virágzott. Kinek jelen volt az életében, élvezhette az olcsó lehetőséget, vagy gyöttrődött a szerelmi nyomorúságtól, mégpedig attól, hogy szíve hölgye másnak a felesége, ő maga csak „szolgáló lovag”. Giuseppe Parini „*A nap*” (Il giorno) című szatirikus eposzának a hőse áll előttünk. A pap költő mélységesen elítéli ezt az alakot, de az általa ábrázolt „jellem” nem ismeri a határokat, és oly nagy hatása volt, hogy Anyegin egy napjának a leírásában is fel lehet fedezni Parini szellemujját.

Madarász Imre Carlo Goldoni vígjátékaiban mutat rá erre a típusra. Vittorio Alfieri „*Életem*” (Vita) című alkotásában erőteljesen fejezi ki ennek a „szolgaiságnak” méltatlanságát, nyomorúságát. „Beteges szenvedélynek” minősíti, „szerelmi rabszolgaságnak”. Ám saját élete sem volt mentes ettől a léthelyzettől. Ezt a jelenséget a társadalomban a szégyen érzete lengte körül. A líra ezért nem adhatott hangot neki. Madarász Imre ezt veszteségnek tekinti.

A következő fejezetben is a szerző vezérlőcsillaga szerepel: „Európai Alfieri. Alfierisztikai könyvek az új évezredben”. Asti szülöttének kettős évfordulója: 1999. és 2003. alkalmat adott arra, hogy a kutatók összegezzék gondolataikat ez előtt a hatalmas életmű előtt; szóljanak arról az egyéniségről, aki a zsarnokság elszánt gyűlölője volt. Külön kiemeli Madarász Imre azt, hogy „Arnaldo Di Benedetto, a Torinói Egyetem professor emeritusa ma alighanem a legaktívabb és legnagyobb Alfieri-kutató. Őt igazán nem az évfordulós ünnepi alkalmak készítették arra, hogy az 'Astigiano' életművével foglalkozzon.” Alfieri újraolvasása arra tanít, hogy igazi emberi értékeinket tudjuk újra megbecsülni. Ez segít minket abban, hogy képesek legyünk korunk szellemi hanyatlását megakadályozni. Madarász Imre Alfieri-kutatását, vele kapcsolatos munkásságát az olaszok is elismerik. Ez mindnyájunk számára örömhír.

Számunkra izgalmas kérdés hazánk, művelődésünk itáliai kapcsolata. Tisztelettel és szeretettel szokott hivatkozni Madarász Imre Jászay Magda tudományos eredményeire. Mind Itáliában, mind idehaza jó életben tartani ezeket a közös gyökereket-párhuzamokat, kereszteződéseket. A két nyelv, a magyar és az olasz sokak számára oly távol áll egymástól, hogy a közös szívdobbanást csak hosszas tanulmányozás után lehet megérezni. Ezért áldás az italiztikának az a területe, amely erre a kérdésre fényt derít. Itt csak futólag említem meg, hogy Lomb Kató vezette le azt nagyon világosan és szépen, hogy az olaszoknak minden esélye megvolt arra, hogy annak idején átvegye a latin szerepét. Ez elmaradt. (A francia, majd

az angol „győzött”) Talán az olasz számára ez szerencse, de kevésbé az a közvetítő nyelvet kereső (ilyen helyzetbe kényszerülő) emberek számára. Ugyancsak Lomb Katónak nyilatkoztak olyan idegenek, akik sok nyelvet ismernek, magyarul is megtanultak, és nyelvünket ugyanúgy csodálják, mint Mezzofanti egykoron. Épp a sokak által kárhoztatott elszigeteltségünk jár azzal a rendkívüli haszonnal, hogy anyanyelvünk által lehet könnyebben eljutni a nyelvek lelkéhez. A nagyon eltérő szerkezet, kifejezési lehetőség, a rendkívül finom árnyaltság hozza magával azt, hogy az általános nyelvészet elvont kérdéseit könnyebben láthatjuk meg legnagyobb lelki-nemzeti kincsünk által.

Mindezt az egyik csodálatos versünk említése előtt azért jó elmondani, mert úgy vélem, hogy ily módon még inkább élvezhetjük azokat az összefüggéseket, amelyek a következő fejezetből tárulnak elénk: „Bersenyi és az olasz líra. 'A közelítő tél' itáliai 'rokonsága'. Madarász Imre nem a hatást keresi, mert nagy költőnk – körülményeink miatt – nem hathatott Giosuè Carduccira vagy Giacomo Leopardira. A lélek közös rezdülése nyugtázza le az embert. A Bersenyi-versből sugárzó egyedüli hangulatnak meglepő olasz társai vannak. Az ünnep időtlenségéből kizuhanó ember keservét fejezte ki azzal Leopardi, ahogy leírta a kivételesen szép események utáni állapotát: ágyában vergődik, nem tud elaludni, és távolból az ünnepről hazatérők éneke hallatszik.

A közös szívdobbanás szinte érezhetően fokozódik, ahogyan a Risorgimentóhoz közeledünk. Így jelenik meg előttünk új megközelítésben Giuseppe Mazzini. A krisztusi alkatú szabadsághős újabb és újabb arcéle tűnik elénk. Madarász Imre kiemeli az első életrajzírók érdemeit, hitelességét: „Aurelio Saffi és Jessie White Mario Mazzini-életrajzaira érvényes az, amit a mindkettejük által csodált és Mesterük által is – viszonzottan – nagyra becsült Carlyle írt: 'Nem vizsgálhatunk egy nagy embert..., hogy valamit ne nyernénk általa. Az élő világosság forrása ő, amelyhez közel lenni jó és kellemes.'”

Carlo Pisacanét dilemmák és mítoszok veszik körül. Dél-Itáliában akarta kivívni a szabadságot és a függetlenséget, de a fölényes és ádáz túlerő megsemmisítette – követőivel együtt. Kik leginkább szomjúhozhatták a szabadságot – a parasztok, fellázítva, a katonákhoz szegődtek. Így következett be az iszonyatos vérengzés. „Felelőtlen megmozdulás volt” – állították sokan. Ám Garibaldi úgy távozott Rómából, hogy meghirdette: „Róma vagy halál”. Az olasz függetlenség kivívásának a művéhez Pisacane látszólag önpusztító tragédiája is hozzátartozik. Madarász Imre szavait idézem: „A (több mint) 'háromszáz bátor ifjú' Francesco Grisi elnevezésével: 'Pisacane Háromszázai' tekinthetők úgy is, mint előfutárai, példaképei Garibaldi Ezreinek. Akiket senki sem tekint felelőtlen kalandoroknak. Mert győztek? Annak tetteit, aki – Kölcseyt idézve – 'tékozta híven életét', csakis a siker vagy kudarc kritériuma alapján lehet megítélni?”

„A nagy világon e kívül nincsen számodra hely” – hirdette 1836-ban a mi Vörösmartynk. Kodály Zoltán történelmünk zivatáros korszakában, 1954-ben szerzette „Zrínyi szózatát”-t. Egressy dallama kapcsolódik Vörösmarty szavaihoz. Kodály úgy követi az iménti sort, mintha Vörösmartynak valamilyen forrása lett volna: „Hic vobis vincendum vel moriendum est. Itt győznöd vagy halnod kell.” Két évvel a mi ötvenhatunk előtt a legnagyobb élő zeneszerzőnk ezt tartotta igen fontos mondanivalójának. Azzal is tüntetett, hogy nem írt új himnuszt, mert a miénk nagyon jó, jobbat nem is kell keresni.

Élet vagy halál – szolgaság, rabság. Évszázadok peregnék egymás után, de bizonyos alapkérdések sziklaszilárdan állnak. A bátrak szembeszállnak a viharral, ha úgy látszik, hogy nincs más teendő. Babért kapnak-e ezért? Ez a jövő titka.

Csodálatos áramlás hatja át Madarász Imre további sorait is. Minden fejezetről érdemben nem szólhatok. Az eddigiek után jó összegezni a párhuzamok, klaszszikus kapcsolatok lényegét. Íme, Pisacane esete. Vitathatatlan, hogy Garibaldi előképéről van szó. Lehet olyan párhuzam, egybevetés, amelyre az önfeláldozó szabadsághős csak megvetéssel tekintett előre is. Megérdemli ő ezt a méltatlanságot? Nem! Íme, ez a rossz egybevetés példája. A helyes párhuzam, a kötődések, kapcsolatok tökéletes megmutatása viszont egyedüli nyereség. Ennek a jelenségnek is az ember a mértéke. A sántító, a tényeket meghamisító hasonlat ősidők óta kísérti az emberiséget. Erre mondja a török a következőt: „Ha sokat hasonlítom, nyár van, ha sokat hasonlítgatom, tél. (Benzeyi, benzeyi yaz olur, benzeyi, benzeyi kış.) Ha két mágneses pólus között mozog egy fémtekerces, elektromos áram keletkezik. Erő és erőter. Szellemiek terén ezt teremti meg, ezt látja meg Madarász Imre. Ezért nem holt anyag a kezében a mi becses tárgyunk. Így tudunk szellemileg gazdagodva, tiszta szemmel széttekinteni az italianisztika világában.

Trieszt több nép művelődésének az emlékét hordozza magában. Valamilyen módon jelen vagyunk ott mi is. Ezért különösen érdekes számunkra Svevo és Joyce barátsága. A híressé lett író alkotó elviselhetetlen környezetéből távozott Triesztbe. Itt barátkozott meg Italo Svevóval, az akkor még sikertelen íróval. Egymást tanították saját nyelvükre. Oly szellemi kapcsolat alakult ki, amelynek a pontos látása idők múlásával egyre nehezebb. Madarász Imre ebben a bizonytalanságban keresi a helyes látást. Leopold Bloom úr maga is Sveno lehetne? Madarász Imre több hasonló kérdést árnyal. Joyce nyelvtanulási szenvedélye Trieszthez kötődik, mint ahogy írói tavasza is. Mindenféleképpen itt alakulhatott ki a magyarság iránti érdeklődése. Mennyi szerepe volt ebben Italo Svevónak? Egészen pontosan már nem tudhatjuk. Ám az tény, hogy Svevo szerelmesének írt levelében kétszer is leírta ugyanazt az Eötvös-idézetet, Joyce pedig Madách Imre után rendkívüli módon érdeklődött. Íme, az ív – népek és korok felett – Madarász Imre eddigi életművében is, hiszen első önálló kötetének a címe: *Kölcsey, Eötvös, Madách*.

„Fényes csalatásba merülve. 'Útitársak' útvesztői” címmel közeledünk meghasonlott korunkhoz. Carlo Levi és Alberto Moravia útirajzai is mutatják, hogy a hajdani, a szovjet és a kínai pokol sem lenne (lett volna) oly mély és sötét, ha a „fetiszált” szellemi nagyságok a becsület, a tisztesség szolgálatába állnak, és „eszmeiek” – megszállott elveik oltárán nem válnak a bűnös hatalmak hozsannázóivá. Madarász Imre világosan megmutatja a két útirajz közötti különbséget, de a végeredmény szinte ugyanaz. Híres alkotók torzszülötteiről van szó. „Guarda e passa” (Nézd meg, s menj tovább!) – mondaná az ember Dantéval, de tanulságos az eset, mert a csőlátás a „médiaguruk” világában szinte egyedüli hatalommá vált. Ez a jelenség egy ötven évvel ezelőtti tréfát juttat az eszembe. „ – Mi a kommunizmus? - Az eszme győzelme a 'józan ész fölött”. Ezen akkor nevettünk, de ki tudja, hogy hány torz eszme iszonyatát éli még meg az emberiség?

Ehhez a kérdéshez is remekül kapcsolódik a következő fejezet: „Olasz költők, svéd ítések. Az olasz irodalom esetei a Nobel-díjjal”. Madarász Imre az áttekinthetnek, egy kor értékeinek a bizonytalansági tényezőiről is beszél. Ha ezt belátjuk, akkor meghajthatjuk a fejünket a földi értékelés nagymesterei előtt. Ám ez a főhajtás könnyen a mélybe horgaszthatja gondolatainkat, ha felfedezzük a „kezelésnek”, a „megkezelésnek” a förtelmes eseteit.

Állócsillagok ragyognak az irodalom egén, és fényüket nem fogta fel, nem érzékelte az arra hivatott „legnemesebb” gyülekezet. Hullócsillagok is kaptak egyedüli elismerést. A tévedés „csak” a véletlen műve volt, vagy a döntők lelkiismeretével volt baj? Mindenki maga döntse el! Számomra elég az, hogy Madarász Imre az olasz irodalom kapcsán a tévedést, a rossz, indokolatlan döntést tartja a nagyobb-nak. Hiszen a díjazottak között máris kevesebb az igazi klasszikus nagyság, az olyan művész, ki, mint Észak csillaga, rendületlen megmarad fokán.

Németh László kevés esélyt látott arra, hogy a nagy emberekről szóló életrajzi regények igazi értékek legyenek. Ezek általában nagyon hamisan „nőttek rá” az egyedüli, a páratlan személyiségre, és a gyanútlan olvasó könnyen elhitte, hogy az általa tisztelt rendkívüli lény ugyanúgy hétköznapi „recept” szerint élt, mint bárki más. Ez a torztükör settenkedett elő, és hamis fényt sugárzott magára az életműre. Ezért természetes az, hogy Dario Fo teljesen új úton járt, amikor a Borgiaiáról új típusú regényt írt (*A pápa lánya*). Ezt nevezi Madarász Imre „romanzo erudito”-nak. Fo ötlete remek, de a végeredmény aligha. A nagyság itt visszavisz VIII. Bonifáchoz. Igaz, a regény főszereplője Lucrezia Borgia, de itt az elkülönítés, a rossz tagadása végképp nem olyan, mint amilyen az Árpád-házi szent és boldog királylányok, királynék esetében volt. Ők ugyanis, szűkség esetén, a rossz teljes tagadásával hatottak környezetükre. Lucrezia kisasszony és nagyasszony viszont fényesen élte a bűnös család életét. Fo megközelítése szerint nem azért, mert nem volt lelkiismerete, hanem azért, mert nem tudott a családtagok feneketlen

gonoszágáról. Komoly regényírói kísérletről van-e szó, vagy az operett-forgatókönyvek további hamis bravúrjáról? Madarász Imre szerint a fő baj abban van, hogy a Nobel-díjas, híres író nem tudja lélektanilag indokolni azt, hogy egy veszedett, hírhedett családból, farkasok gyülekezetéből hogyan lett Lucrezia Borgia ártatlan, szelíd bárány. A neki tulajdonított rémtettekről éppen ő nem tudott?

Újra és újra tanulmányozom Madarász Imre remekét. Hic et nunc – itt és most: mintha egy örök, feledhetetlen jelenben élnénk, az ünnep boldog pillanatában. Ezt hozzák magukkal ezek a szellemi találkozások. Madarász Imre tudósi, művészi varázsa áll előttünk. A legjobb, ha ezt mindenki maga fedezi fel. A magam részéről tömören, szinte távirati stílusban, csak azt fejezem ki, azt emelem ki, hogy ennek az életműnek az egyik főszege a hit a fényben, a világosságban és minden sötétség tagadása. Vezérlőcsillagokkal találkozunk, de nem unott mosollyal fogadjuk őket, mert tudjuk, hogy a korábbi élmények is felizzanak bennünk – az új találkozás ígéretében. Érezzük, hogy folytatás következik, és ezt a mostani együttlétet, lelki gazdagodást nem takarhatja el a feledés fátyla.

Mind az, amit így ad át nekünk Madarász Imre, a legszerencsésebben jut el hozzánk, hiszen a rövid fejezetek tagadják a modern, esendő és gyarló ember „mentességét”, mely szerint „nincs idő”. „Ennyi van. Ennyinek kell lennie” – válaszolja az ember. A szerzőnek ez a megoldása a szerkesztés csodája, mert tudósként mindent – a többi könyvben előképként felvillanó felfedezéseket is, vaskos kötetbe sűrítethető, „lefordíthatná” az édes anyanyelvünktől oly messzire zuhant szakzsargonra. Ám ekkor saját magát tagadná meg. A benne lévő roppant méretű tudás, az olvasói tájékozottság szinte felmérhetetlen nagysága azt hozná magával, hogy a nemcsak időhiányra panaszkodó ember, hanem a tudomány és a művészet barátja is döbbenetben állna az életmű előtt, és olyasmit érezne, mint a római zarándok Traianus császár oszlopa előtt. A filmszerű, rövid fejezetek azt hozzák magukkal, hogy örvénylés, rezgés keletkezik az ember lelkében, és szinte várja, szükségét érzi annak, hogy ami beleivódott, tovább érlelődjön, gyökeret eresszen.

„Klasszikus kapcsolatok. Összehasonlító italianisztika” – örök értékek forrása ez a könyv, és önmaga is egyedüli kincs. E nagyszerű alkotás közepén a magyar és az olasz líra orpheuszi lantja zeng. Felvilágosodás – fény, avagy inkább fény-remény, mind az egyéni, mind társadalmi létben oly hamar tudott téli búra válni, mert közeledett a szinte sarkvidéki (szibériai?), örök dermedés. Carducci és Leopardi fájó éneke így csendül egybe Berzsenyi érces hangjával. Volt-e eredeti, olasz anyanyelvű, aki még Berzsenyi életében ismert valamit nagy költőnktől magyarul? Minden bizonnyal, de nem tudunk róla. Ha valaki volt, az Mezzofanti lehetett. Ő a megtanult, megismert nyelveken igyekezett a legnagyobb szellemi kincsekhez is eljutni. Így még természetesebb az, hogy meglátta a magyar nyelv olyan zenei lehetőségeit, amelyek szépségben, tökéletességben csak az ógöröghöz és a latinhoz foghatók.

A latinért rajongó eleink lelkesedésében is lehetett valami ebből a megérzésből? Ha ezt csakugyan érezték, akkor ez a zenei közelség lehetett az egyik tényező, az ihlető forrás, nem az elkülönülésnek, a visszavonásnak a vágya.

Madarász Imre könyvének az olvasása után ilyen gondolatok ejtettek rabul. Hasonló élményt kívánok mindenkinek, mert jól tudjuk, hogy ünnep nincs ünnepeste nélkül. A Berzsenyi és Leopardi életérzését kifejező sorok örökre rabul ejthetik az embert. Leopardi a várva várt ünnep elmúltán álmatlanul vergődött az ágyában, és lelkét fájdalommal töltötte el a távoli ösvényről felé szüremelő éneket hallgatva, mely oly hamar a vaksötétbe hullt.

Mindezt átéljük Madarász Imre könyve által, de a remény biztos érzetét is: az énekek elhangzanak, a mondataink végére pontok kerülnek, de valahol folytatódnak. Új ünnep és új találkozás következik.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2015)

Madarász Imre

Kétszintes Pavese-monográfia

Szabó Tibor: Cesare Pavese írói világa

Cesare Pavese a 20. századi olasz irodalom meghatározó jelentőségű regényírója volt, aki magyar fordításban megjelent műveinek köszönhetően a hazai olvasóközönség előtt sem ismeretlen. Róla azonban nyelvünkön ez idáig csak egy konferencia-akta jelent meg, a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének kiadásában, afféle „páros” tanulmánykötet, melyben a vele egy esztendőben, 1908-ban született Elio Vittoriniről is olvasható tudományos dolgozatokat egy meglehetősen szűk szakmai, italianista publikum. Átfogó pályakép, életrajz, monográfia eddig még nem született magyarul Paveséről. A magyarországi italianisztika és könyvkiadás egyik adósságát törlesztette most Szabó Tibor *Cesare Pavese írói világa* című könyve, a Tiszatáj Könyvek gondozásában. Úgy látszik, Pavese kultuszának Szeged a magyarhoni központja. Szabó Tibornál avatottabb szerző aligha vállalkozhatott volna a hiánypótló feladatra. A szegedi és a debreceni egyetem tanára, italianisztikánk kiválósága, aki különösen a dantisztikában tett le jelentős könyveket az asztalra, zsenge ifjúságától kezdve foglalkozik Pavesével, diplomamunkáját és bölcsészdoktori értekezését is róla írta: több évtizedes kutatómunkájának eredményei mind beépültek a mostani kötetbe.

Szabó Tibor rendhagyó, eredeti módját választotta a pavesei életút és életmű bemutatásának: „kétszintes” monográfiát írt, de fogalmazhatunk úgy is, hogy két monografikus elemzést „dolgozott össze” egy könyvvé. Az első rész (*Pavese életútja*) minden művelt és művelődni vágyó olvasóhoz szól, a második viszont (*Pavese írói stílusa*) az italianisztikában, kivált az olasz nyelvben és nyelvészetben jártas, sőt tudományosan tájékozott „szakmabeliek” jóval kisebb sugarú táborához. Hasonló „kétszintűség” ugyanazon könyvben talán csak Vekerdi László *Így él* [!] *Galilei* című 1997-es könyvében volt megfigyelhető, no persze megváltoztatva a megváltoztatandót: a főszöveget „mindenkinek” szánta, míg a nagyjából azonos terjedelmű jegyzetapparátust a szakértő keveseknek. Az ilyesfajta megoldás a könyv egységességének ugyan nem használ, ellenben az életmű-értelmezést „többdimenziós” voltával segíti elő, mélyíti el. Ismeretterjesztő jellege ellenére az első részre esik, a recenziens meglátása szerint, a kötet súlypontja. Az életrajzi megközelítés nemcsak azért fontos itt, mert a regényeket, elbeszéléseket, verseket az emberi fejlődéstörténet, valamint a történelmi, társadalmi, kulturális közeg kontextusában helyezi el, hanem azért is, mert, mint Szabó Tibor rámutat, „Pavese műveinek szinte egyetlen főszereplője (ahogyan Danténál is): ő maga.”

Nem véletlenül lett mára Pavese talán legtöbbet kutatott és vitatott alkotása a naplója (melynek, szállongó hírek szerint, készül a magyar fordítása: hisszük, ha látjuk).

A monográfus elemzései talán ott a legizgalmasabbak, ahol Pavese „mitológiáját” vizsgálja, összefüggésben a szakirodalom egyik kedvenc vitatémájával: dekadens vagy neorealista volt-e inkább a „torinói író”? De, önkorlátozó visszafogottságával együtt, érdekes az a kísérlete is, hogy megvilágítsa, miért lett öngyilkos alig negyvenkét évesen, írói sikerei csúcsán *A hold és a máglyák* szerzője, milyen szerepet játszottak tragikus halálában közéleti kiábrándultsága, legintimebb magánéleti (szerelmi-szexuális) kudarcai, illetve az, hogy, Elias Canettit idézve, „az amerikanizmus áldozata” lett (ami furcsa értelmezése egy amerikai színésznő iránti szerelme váratlan-fájdalmas lezárulásának).

Szabó Tibor – helyesen – sokat idéz „hősétől”, gyakran olaszul, talán a valóságosnál nagyobb nyelvtudást feltételezve (nem „olaszos”) olvasóitól, egyes verseket és prózarészleteket akkor is eredeti szöveggel közöl, amikor van magyar fordításuk (például az *Eljön a halál...* kezdetű versnek Sztanó László jóvoltából). Viszont a kötetzáró, függelékben publikált idézetgyűjtemény már, szerencsére, kétnyelvű: bravúros válogatás Pavese szentenciáiból, „szárnyas” mondataiból, akit bölcselkedő hajlama és lapidáris stílusa valósággal predesztinált az aforizmaírásra. Szabó Tibor, aki Dante életbölcseletéről is külön könyvet írt, „Pavese életbölcseletének elemeire” és „morális életelveire” helyezi a hangsúlyt szemelvényeiben. A „kételemes” könyvnek, mondhatni, ez a „manzárdja”, és el ne feledkezzünk az irodalomjegyzékről: végre egy tisztességes bibliográfus a magyar italianisztikában, amely nem elhallgatja hanem szorgalmasan összegyűjti a kollégák publikációit.

(*Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2015*)

Lukáts János

Lesz-e prэшáz a Vízivárosban?

Elmer István: Lehet

Elmer István a rendszerváltozás néven emlegetett politikai, társadalmi (de ugyanakkor morális és kulturális) tünetegyüttes negyedszázados évfordulójára akart vajon valamilyen maradandó emléket adni olvasói kezébe? Vagy inkább tükröt kívánt az olvasók arca elé tartani, a maga tükrét és a családjáét, hogy másokat is buzdítson a tükörbe nézésre? Elmer István nem könnyű útítárs, aki csatlakozni kíván hozzá, készüljön fel bölceleti és teológiai töprengésekre, a történelem mélyrétegeinek a megvallatására, városi és vidéki magyarhoni családok (gyakran szociológiai mélységű) átvilágítására, sőt alkalmanként pengeváltássá fajuló ünnepi beszélgetések végigborzongására.

Ha történelmi eseményekhez akarjuk kötni a talányos című regényt, így tájékozódjunk: az újratemetéstől a taxisblokádig, de ha a valódi határokat akarjuk kitapogatni, akkor „a fordulat évéig” kell visszapillantanunk (1948-ig), a regény vége (vége?) pedig akár a mai napig, sőt a következő évtizedekbe is elindázhat.

A nagycsalád és a magánember, a fővárosi és a vidéki állampolgár egyaránt valamelyes válaszút elé került a negyvenéves, öröknek hitt, szocialista államrend váratlan szétolvadásával. Volt, aki politikai ringbe szállásra vállalkozott, volt, aki a nemzedéknyivel korábbi viszonyok visszaállítását óhajtotta, volt, aki ilyen-olyan rabló-kapitalista machinációk után nézett, a legtöbben mégis a tisztuló (vagy annak vélt) körülmények közé kívánták kormányozni életüket. A gyors változás – még sokan emlékezhetnek rá – sok spontán ötletet vetett fel és vetett el, sok kiérleletlen elgondolást segített világra, pártok és csoportok léptek fel a politika színpadára, és léptek le róla, a távlatot jelentő utat (vagy akár csak az elmozdulást) azonban sokan sokféleképpen látták. Látták és mondták, dogmatikusan és avított fogalmakkal, nyegle nagyképűséggel, végtelenbe vesző fecsegések és napi érdekek egybekevert hangoztatásával.

Bajai Nándor sem hiányzott amaz újratemetésről. Vegyes érzelmeket vitt s még inkább hozott el magával, a sokat csalódott és bizalmatlan ember tapasztalatait és várakozásait, a remény melengetését és a látens rettegést az újabb kudarctól. Emlékei között hordozta az osztályidegennek minősítettek eltávolítását az egyetemről, a káderek és beépített besúgók undorító és félelmetes tevékenységét, orvostanhallgató barátja 1956-os szerepvállalását és 1958-as kivégzését. A (nem egyetlen) március 15-ei rendőri brutalitást a Petőfi-szobornál, a letartóztatottak elmeorvosi kezelését (szellemi tönkretételét). De riadt undorral tapasztalja a szétolvadó hata-

lom korábbi működtetőinek gyors színváltoztatását, a közvagyon („népvagyon”) szétosztását, szétvásárlását maguk között. És az ennél is veszedelmesebb, általános amnéziát, amely felejt értékeket, elnéz bűnöket, tisztára mos tisztátalanokat. Bajai zaklatott és kétkedő, a temetés másnapján ilyen lélekkel megy Duna-parti szülővárosába, az évenként esedékes családi ebédre, ahol nemzedékek ülnek egy asztalhoz, de különböző lélekkel, vágyakkal és tervekkel, vagy éppen vágyak, tervek és lélek nélkül.

Üres szó-léggömbök röppennek fel, nehezen megfogalmazható általánosságok körvonalazódnak, és ezek lehurrogása pernyézi be a levegőt. Jól fészült ügyeskedők oktatják ki pimaszul a megszorítottakat és a megalázottakat, mindez a család hagyományos szakítószilárdságát is próbára teszi. Az apák bölcsek? – csak beleuntak a küzdelembe. A fiak bölcsek? – se a bölcsességről, se a lehetőségekről nincs tiszta fogalmuk. A vők bölcsek? – a vők aljas besurranók és angolna formájú sima bőrűek voltak, és ma is azok. A gyerekek a tévé előtt ülnek, lélekben pedig tökéletesen távol maradnak.

Ilyen Bajaiék „hosszú temetési ebédje”, miként sok más magyar családé is azokban a napokban, azokban az években. Mondhatnánk posztszocialista (vagy inkább antiszocialista) családregevénynek is, bár a nemzedékek fel- és elvirágzásáról, markáns jellemek kialakulásáról aligha lehet szó, a rendszer logikája a családok egészét létében fenyegette és torzította el, darálta fogaskerekei közé. A vízivárosi Bajai család tudatában (emlékeiben) azonban évtizedek óta elevenen él a szőlős emléke (ez a tájszó a pincét, a présházat és a szőlőt együttesen jelenti), amelyet még 1949-ben vettek el (azaz: államosítottak). A szőlős a család összetartozását, gazdasági erejét, régi mivoltát egyszerre jelenti, a saját termelésű bort, a vendéglátás gyönyörűségét, a tulajdonosi tudatot. Az évtizedek elfakító hatása folytán azért mára (mármint az 1990-es évekre) a szőlős már egyre inkább jelkép lett, a család idősebb tagjai kerülik, „hogyan ne is lássák” az idegen kézre jutott birtokot, a fiatalabbak pedig már a helyét se tudják. A kismiszert, megbélyegzett család számára a valódi változást (a „megváltást”) a szőlős visszaadása jelentené, amire mindannyian látnak esélyt, hiszen kárpótlást, privatizálást emlegetnek, törvényi jóvátételt ígérnek. Privatizáció lett, a farkastörvények győztek (ezúttal is!), a szőlőt egy volt pártmunkás-üzletember kaparintotta meg – a zugügyvéd vő aktív közreműködésével. A család története itt valójában befejeződik (megszakad), egymástól távolodó, a hagyományból kiábrándult magánszemélyekre forgácsolódik.

A történet megrázó, és mintha nem csupán egyetlen vidéki magyar polgárcsalád elkomorodó sorsát látnánk magunk előtt. A család tagjai nem is tudnak, s mintha nem is akarnának tenni saját jogos javaik visszaszerzéséért, a megújuló lehetőségekről fogalmuk sincs, környezetükben a bűnt és a korrupciót pártoló zugügyvédek nyüzsögnek. A regény véglapjain a szerző leplezetlen averzióval mutatja

be a rosszemlékű taxisblokádot, amelyben riasztó meztelenségükben mutatkoznak meg a politikai visszahúzó erők, a hatalma megrendülésébe beletörődni nem bíró korábbi mechanizmus, s mindez arc nélküli erők szívós háttértámogatásával történik. Elmer István könyve azt sugallja: az egész magyar társadalmat átjárta, elkorcsosította az elmúlt évtizedek hatalmi berendezkedése, összefonódása, bizánci korrupciója, az élelmesnek nevezett aljas helyezkedés és nyerészkedés. Hogy mi „lehet”? – Elmer nem csapja be a (kripta)ajtót egy család, egy ország élete fölött, bizalmában, reményeiben megcsappanva ugyan, de a túlélést és valamelyes emberi megbékélést hirdet.

Mindez azonban a *Lehet* című regénynek csak az eseményes cselekményvázlata. A művet valójában Bajai Nándor töprengése viszi előre (vagy inkább mozdítja ki zátonyra futott állapotából, kínos keservesen). Bajai mintha személyes küzdelmet folytatna a történelemmel, amely egyszerre a tudományok gyűjtőmedencéje és a család évtizedeinek a bonthatatlan egymásra következése. Bajai hívő, nemcsak egykori ferences diák, nemcsak Istennel és a kereszténységgel állandó párbeszédben álló ember, teológiai felvértezettséggel, kérdésekkel, érvekkel és indokokkal. Élet és halál színjátéka ott zajlik a szeme előtt a Hősök terén (és még hány helyen a jelenében és a múltjában!), a halál misztériuma ugyanúgy közel áll hozzá, mint ahogy elutasítja a halálceremónia drapériás külsőségeit. Küszködik tér és idő tudati és valóságos keresztútjain, miközben ezek a tilalmak és találkozások tartják fenn testét és lelkét, szellemét és érvkészletét, hogy tegye, mondja, akarja és remélje – a maga életében, és akik életéért felelősséget érez – amit „lehet”.

(Kráter Kiadó, Pomáz, 2015. (Megújuló Fekete-Piros Sorozat 14+1.)

Mészely József

Szerzőink könyve

Reisinger Attila: holtak ideje

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg a Hegyeshalomban élő szerző, irodalmi folyóiratunk, az *Aranypor* állandó munkatársa és támogatója, Reisinger Attila tizenkettedik történelmi tárgyú kisregénye, a *Holtak ideje*. Az igényes kiadásban megjelent kötet borítóképe – a rügyeket ígérő havas ágak előtt korhadó, elbillenő fatörzsszel – nemcsak életigenlő izgalmat, reményt, de valami titokzatos szomorúságot, vívódást is sejtet. Véggigolvasva, ízlelgetve a kisregényt, örömmel állapíthatom meg, e legújabb alkotása is bizonyíték, hogy a szerző nem lett hűtlen előző kisregényei témájához, nem unta meg a töprengést, az alapos tájékozódást, a kor- és kórképfestést a válságos helyzetbe került szülőföldjéről és annak emberi közösségéről. A csendes áramlású történet Ausztria szovjet megszállásának utolsó napjaiból visszasodor a második világháború rémtettei közé, ám mielőtt végleg lezárul, az '56-os forradalom reményekkel kecsegtető és fenyegető, megrendítő, veszteségeket hozó napjait is megidézi. A szerző érdeklődésének fókuszában nem a történelem nagyjai állnak, hanem a morális azonosulásra alkalmas kisemberek, a magánszféra, a mindennapi élet és a személyes tapasztalatok, emlékek. E különös írói látásmódról tanúskodó kisregény egy valóban megtörtént eseményt ábrázol lényegláttató hitelességgel és hű tükre az önerőből felemelkedő intellektus higgadt bölcsességének, a tájjal összhangban élő ember magasztalásának, a közösség megmaradását vigyázásnak és a nemzeti kultúrát gazdagító és az az iránt elkötelezett elveknek. De ráérezhetünk a társadalmi elnyomás lenyomataira, a fennkölt gondolatok elmélyültségére és a természeti környezetet átlelkesítő isteni hittel megáldott emberi jelenlétre is. Három nézőpontból láttatva, érdekfeszítően beszél el, hogy egy Ausztriában élő magyar fiatalember az 1956-os forradalom idején hogyan próbálja felkutatni a második világháború után háborús bűncselekményekkel vádolt és a szovjetek által letartóztatott, kivégzett és a hegyeshalmi dögter kerítése mellett elásott édesapját, valamint hogyan csempészi át a holttestet a határ túloldalára, Máriahalmára, hogy eleget tehessen a végtisztesség, a kegyelet emberi parancsának egy feje tetejére állított világban.

A szűkebb és tágabb közösségének szolgálatát vállaló, alkotótehetségét szülőföldjén kamatoztató író nagyon szerény, de meg nem alkuvó habitusa talán akadály, hogy széles körben ismertté váljon, pedig kitartó alkotói munkája bármely elismert és túlmediatizált kortársa mellett megállja a helyét, mind művészi kvalitásait, mind írói hangjának sajátosságait és belső emberi érzelmek közvetítését illetően is. Szívből kívánom, hogy tanulságos művészi üzenete minél szélesebb olvasóközönséghez jusson el.

(Magyar Napló/ Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2015)